

SUN TZU

τέχνη του
πολέμου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΕΡΙΠΛΟΥΣ

Εάν η αξία ενός έργου κρίνεται από τη διαχρονικότητά του –και κρίνεται!– ο Κινέζος Σουν Τσου θα πρέπει να καταταγεί ανάμεσα στους σπουδαιότερους συγγραφείς που ανέδειξε η ανθρωπότητα. Γιατί *Η Τέχνη του Πολέμου* –η αρχαιότερη γνωστή πραγματεία με παρόμοιο θέμα– δεν ξεπεράστηκε ποτέ. Ακόμη και το έργο του Κλαούζεβιτς, *Περί Πολέμου*, γραμμένο δυο χιλιάδες χρόνια αργότερα, δεν διαθέτει την ίδια καθαρότητα, διεισδυτικότητα και φρεσκάδα.

Στη διάρκεια των αιώνων, αμέτρητοι Κινέζοι μελετητές καταπαύστηκαν με την περί πολέμου πραγματεία του Σουν Τσου, σε μια προσπάθεια να σκιαγραφήσουν την προσωπικότητα του συγγραφέα και να προσδιορίσουν το χρόνο συγγραφής του έργου του. Επικρατέστερη μοιάζει η άποψη που τοποθετεί την *Τέχνη του Πολέμου* στην «κλασική» κινεζική περίοδο, ειδικότερα μεταξύ του 400 π.Χ. και του 320 π.Χ.

Ο Σουν Τσου γεννήθηκε στο κρατίδιο του Τσι. Η πραγματεία του γύρω από την *Τέχνη του Πολέμου* τράβηξε γρήγορα την προσοχή του Χο Λου, Βασιλιά του Βου. Από

εκείνη την πρώτη γνωριμία του Σουν Τσου με τον βασιλιά, έχει διασωθεί το ακόλουθο ενδιαφέρον περιστατικό:

Ο Χο Λου κάλεσε τον Σουν Τσου και του είπε: «Διάβασα πολύ προσεκτικά τα δεκατρία κεφάλαια του βιβλίου σας. Μήπως θα μπορούσατε να μου κάνετε μια μικρή επίδειξη του πώς εφαρμόζεται πρακτικά η θεωρία σας - ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τον έλεγχο των στρατευμάτων;»

«Θα μπορούσα», απάντησε ο Σουν Τσου.

«Και μήπως θα μπορούσατε να χρησιμοποιήσετε στην επίδειξη γυναίκες;» συνέχισε ο βασιλιάς.

«Βεβαίως», είπε χωρίς δισταγμό ο Σουν Τσου.

Έτσι, δόθηκε διαταγή να φέρουν από το παλάτι 180 όμορφες γυναίκες. Ο Σουν Τσου τις χώρισε σε δυο λόχους και έθεσε επικεφαλής τις δυο πιο αγαπημένες παλλακίδες του βασιλιά. Ύστερα έδειξε στα κορίτσια πώς να κρατούν το δόρυ και ρώτησε: «Ξέρετε τη διαφορά ανάμεσα στο «Μπροστά» και το «Πίσω», το «Αριστερά» και το «Δεξιά»;

«Την ξέρουμε», απάντησαν εκείνα.

«Οραία», είπε ο Σουν Τσου. «Τώρα, όταν σας δώσω τη διαταγή «Μέτωπο εμπρός», θα κοιτάξετε κατευθείαν μπροστά. Όταν σας πω «Μεταβολή», θα κάνετε μισή στροφή, ώστε να κοιτάξετε όλες προς τα πίσω. Όταν σας πω «Επ' αριστερά», θα γυρίσετε προς τη μεριά του αριστερού σας χεριού. Κι όταν σας πω «Επί δεξιά», θα γυρίσετε προς τη μεριά του δεξιού σας χεριού».

Οι γυναίκες είπαν «Καταλάβαμε» και τότε ο Σουν Τσου, αφού τους εξήγησε ποιο χτύπημα του τυμπάνου αντιστοιχούσε σε κάθε παράγγελμα, τους μοίρασε τα δώρα και έδωσε το σύνθημα: «Επί δεξιά». Τα κορίτσια, όμως, αντί να υπακούσουν, ξέσπασαν σε γέλια.

Τότε ο Σουν Τσου είπε ήρεμα: «Εάν τα παραγγέλματα δεν είναι σαφή και οι διαταγές δεν είναι απόλυτα κατανοητές, το λάθος είναι του στρατηγού». Ύστερα επανέλαβε τρεις φορές τα παραγγέλματα, τα εξήγησε πέντε, και έδωσε το παράγγελμα: «Επ' αριστερά». Τα κορίτσια ξέσπασαν, γι' άλλη μια φορά, σε γέλια.

Τότε ο Σουν Τσου, πάντα το ίδιο ήρεμος, είπε: «Όταν τα παραγγέλματα δεν είναι σαφή και οι διαταγές δεν είναι απόλυτα κατανοητές, το λάθος είναι του στρατηγού. Όταν, όμως, οι διαταγές είναι σαφείς και κατανοητές, αλλά οι στρατιώτες δεν υπακούουν, τότε το λάθος είναι των αξιωματικών τους». Και λέγοντας αυτά, διέταξε να αποκεφαλίστούν οι δυο επικεφαλής των λόχων!

Ο βασιλιάς που παρακολουθούσε τη σκηνή από ψηλά, μόλις αντιλήφθηκε ότι οι δυο ευνοούμενες του θα έμεναν χωρίς κεφάλι, έσπευσε να μηνύσει στον Σουν Τσου: «Είμαι απόλυτα ικανοποιημένος από την επίδειξή σας. Αλλά εάν στερηθώ τις δυο αυτές παλλακίδες, το φαγητό και το ποτό μου θα χάσουν τη γεύση τους. Επιθυμία μου, λοιπόν, είναι να μην αποκεφαλίστούν».

Οπότε, ο Σουν Τσου απάντησε: «Ο υπηρέτης σας έχει κάνει ήδη δεκτό το διορισμό του ως Διοικητή και

όταν ένας διοικητής ηγείται του στρατού, δεν υποχρεούται να υπακούει σε όλες τις διαταγές του ηγεμόνα του». Αμέσως μετά, έδωσε διαταγή να αποκεφαλιστούν οι δυο γυναίκες προς παραδειγματισμό και όρισε ως επικεφαλής δύο άλλες.

Ύστερα, επανέλαβε τα παραγγέλματα με τη βοήθεια του τυμπάνου και οι γυναίκες ανταποκρίθηκαν, χωρίς να κάνουν το παραμικρό λάθος. Και, βέβαια, χωρίς να τολμήσει καμιά τους να γελάσει!

Τότε ο Σουν Τσου διαμήνυσε με αγγελιοφόρο στον βασιλιά: «Ο στρατός σας, κύριε, είναι πανέτοιμος. Μπορείτε να κατέβετε και να τον επιθεωρήσετε. Είναι πρόθυμος να κάνει ό,τι του ζητήσετε – ακόμα και να πέσει στη φωτιά».

Ωστόσο, η όρεξη του βασιλιά για πειράματα είχε κοπεί. «Πες στο Στρατηγό», είπε στον αγγελιαφόρο, «ότι μπορεί να επιστρέψει στο στρατόπεδό του και να αναπαυθεί. Ο βασιλέας του Βου δεν έχει καμιά διάθεση για επιθεώρηση».

Όταν ο Σουν Τσου έλαβε το μήνυμα, σχολίασε ατάραχα: «Ο βασιλιάς αγαπάει τα λόγια, όχι όμως και τα έργα...»

Μολονότι, πάντως, ο Χο Λου δεν αγαπούσε ιδιαίτερα τα... έργα, αναγνώρισε την ιδιοφυΐα του Σουν Τσου και τον έκανε στρατηγό.

Την οριστική του, ωστόσο, δικαίωση, ο Σουν Τσου δεν οφείλει ούτε στους θρύλους που συνοδεύουν το όνομά του, ούτε στις πολυάριθμες επιστημονικές εργασίες Κινέζων μελετητών, αλλά σ' ένα διάταγμα του αυτοκράτορα Σενγκ-τσουγκ (1068-1085), το οποίο απαριθμούσε επτά «πολεμικούς κλασικούς» και όριζε ως υποχρεωτική τη μελέτη τους, από όσους φιλοδοξούσαν να αναδειχτούν στη στρατιωτική ιεραρχία. Στον κατάλογο αυτό, η πραγματεία του Σουν Τσου (σε έκδοση Τσάο Τσάο) κατείχε την πρώτη θέση.

Την εποχή που γράφτηκε *Η Τέχνη του Πολέμου*, η Κίνα απαρτιζόταν από οκτώ μεγάλα και κάμποσα μικρότερα κρατίδια, που συγκρούονταν αδιάκοπα μεταξύ τους. Οι αιμοδιψείς ηγεμόνες τους δεν σταματούσαν τον πόλεμο, παρά για να στρατολογήσουν και να εκπαιδεύσουν κι άλλους χωρικούς, καθώς από τους προηγούμενους δεν είχε μείνει ρουθούνη! Είναι ζήτημα εάν σε διάρκεια εκατόν πενήντα ετών –μεταξύ του 450 π.Χ. και του 300 π.Χ.– υπήρξε στρατηγός που να πέθανε στο κρεβάτι του! Ωστόσο, ακόμα και σ' αυτή τη χαοτική περίοδο, υπήρχαν κάποιοι που αποτελούσαν εξαίρεση, που αποκήρυσαν το έγκλημα και ήταν αντίθετοι στην παραφροσύνη του πολέμου. Ένας από αυτούς ήταν και ο Μο Τι (479-381 π.Χ.), που καταδίκασε κάθε μορφή επιθετικού πολέμου, με τον ακόλουθο απερίφραστο –και οδυνηρά επίκαιρο– τρόπο:

Εάν κάποιος σκοτώσει έναν αθώο άνθρωπο και του κλέψει τα ρούχα και το σπαθί, το αδίκημά του είναι σοβαρότερο από το αδίκημα κάποιου άλλου, που παραβιάζει ένα στάβλο, για να κλέψει ένα βόδι. Η αδικία είναι μεγαλύτερη, το αδίκημα σοβαρότερο και το έγκλημα υψηλότερου βαθμού. Ο οποιοσδήποτε λογικός άνθρωπος καταλαβαίνει ότι πρόκειται για πράξη κακή και ανόσια. Όταν, ωστόσο, διαπράττονται δολοφονίες στη διάρκεια μιας πολεμικής επιχείρησης, αυτό όχι μόνο δεν θεωρείται κακό, αλλά επαινείται κιόλας. Εφ' όσον, όμως, ένας άνδρας που σκοτώνει έναν άλλο, θεωρείται δολοφόνος και καταδικάζεται σε θάνατο, δεν θα πρέπει αυτός που σκοτώνει δέκα ή εκατό να καταδικάζεται δέκα ή εκατό φορές σε θάνατο; Γιατί όποιος λέει το μαύρο μαύρο, όταν το βλέπει σε μικρή κλίμακα, και το μαύρο άσπρο, όταν το βλέπει σε μεγάλη, δεν είναι τελικά ικανός να ξεχωρίσει το άσπρο από μαύρο... Κατά τον ίδιο τρόπο, εάν ένα μικρό έγκλημα θεωρείται έγκλημα κι ένα μεγάλο χειροκροτείται, πως μπορούμε να λέμε ότι ξεχωρίζουμε το δίκιο από το άδικο;

Παρά τον συνεχή αναβρασμό της περιόδου εκείνης, το εμπόριο ευημερούσε –στα πλαίσια μιας νομοθεσίας που τιμωρούσε με θάνατο ή ακρωτηριασμό μερικές χιλιάδες (sic) αδικήματα– και η πολιτική κατάσταση άφηνε περιθώρια για την ανάδειξη ταλέντων σε κάθε τομέα δραστηριότητας, και ιδιαίτερα σε κείνον της πολεμικής τέχνης. Έτσι, αναδείχτηκαν μια σειρά από στρατιωτικές αυθεντίες και άντι-

σε η κατασκοπεία. Όσο για τη διπλωματία, αυτή βασιζόταν αποκλειστικά στη δωροδοκία, το δόλο και την απάτη.

Μάταια ο Κορφούκιος περιφερόταν από το ένα κρατίδιο στο άλλο, σε μια προσπάθεια να πείσει τους ηγεμόνες της εποχής να σταματήσουν το αιματοκύλισμα και να επιστρέψουν στον ίσιο δρόμο. Έτσι, ενώ οι πθικολόγοι δεν είχαν συχνά να φάνε, οι μεγάλοι δάσκαλοι της στρατιωτικής επιστήμης ζούσαν βασιλικά – για όσο, τουλάχιστον, διάστημα οι συμβουλές τους αποδεικνύονταν σωστές.

Με δεδομένες τις επεκτατικές τάσεις των ισχυρότερων κρατιδίων, με τον πόλεμο να αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της πολιτικής ισχύος, και με την παράλληλη διάδοση της χρήσης του σιδήρου –που, αν και γνωστός στην Κίνα από τις αρχές του 5ου π.Χ. αιώνα, έγινε κοινό κτήμα έναν σχεδόν αιώνα αργότερα– η ανάγκη μιας ολοκληρωμένης πολεμικής θεωρίας ήταν πιο αναγκαία από ποτέ. Και ο πρώτος που τη διατύπωσε ήταν ο συγγραφέας των δεκατριών κεφαλαίων της *Τέχνης του Πολέμου*.

Το είδος του στρατού που φαίνεται να γνωρίζει ο Σουν Τσου απαρτίζεται από ξιφομάχους, τοξότες, ακοντιστές και άρματα. Μέσα αρκετά για να αναπτύξουν οι Κινέζοι αξιοθαύμαστες επιθετικές και αμυντικές τακτικές, που –όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Griffith– «θα τους επέτρεπαν να δυσκολέψουν τη ζωή του Μεγάλου Αλεξάνδρου,

πολύ περισσότερο απ' ότι τη δυσκόλεψαν οι Έλληνες, οι Πέρσες ή οι Ινδοί».

Ο Σουν Τσου, ωστόσο, δεν είναι ένας ακόμα αιμοδιψής στρατηγός της εποχής. Ήδη από την πρώτη σελίδα της πραγματείας του, κάνει σαφές ότι ο πόλεμος δεν μπορεί παρά να είναι η έσχατη λύση. Ακόμα και τότε, όμως, θα πρέπει να φροντίζουμε να διεξάγεται στο ελάχιστο δυνατό διάστημα, να έχει το ελάχιστο δυνατό κόστος σε ζωές και προσπάθεια, και να επιφέρει τις ελάχιστες δυνατές απώλειες στον εχθρό.

Ο Σουν Τσου είχε πλήρη επίγνωση των οικονομικών επιπτώσεων του πολέμου. Οι αναφορές του στις πληθωριστικές πιέσεις που επιφέρει, στην έλλειψη τροφίμων που προκαλεί, και στα πρόσθετα βάρη που φορτώνει στις πλάτες του λαού, δείχνουν ότι αναγνώριζε τη σπουδαιότητα αυτών των παραγόντων - που, μέχρι σήμερα, οι ερπόλεμοι συνηθίζουν να παραβλέπουν. «Καμιά χώρα δεν ωφελήθηκε ποτέ από έναν παρατεταμένο πόλεμο», σημειώνει χαρακτηριστικά.

Για τον Σουν Τσου, η πρώτη επίθεση που εξαπολύει ένας ιδιοφυής στρατηγός, είναι εναντίον του πνεύματος του εχθρού. Αυτό φροντίζει να χειραγωγήσει, πριν κάνει το επόμενο βήμα. Εξίσου σημαντικά για τον Κινέζο θεωρητικό του πολέμου είναι η ταχύτητα, η ετοιμότητα, η

προσαρμοστικότητα, η αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων που προσφέρει ο καιρός και το έδαφος, και -φυσικά- οι μυστικές επιχειρήσεις. Ως προς αυτές τις τελευταίες, αξιοσημείωτη είναι η έμφαση που δίνει ο Σουν Τσου στους διπλούς πράκτορες, οι υπηρεσίες των οποίων αναγνωρίζονταν στην αρχαία Κίνα, όσο και στις μέρες μας...

Πολλές είναι οι προσωπικότητες που επηρέασαν τη ροή της σύγχρονης ιστορίας, έχοντας οι ίδιες επηρεαστεί από τη θεωρία του Σουν Τσου. Ανάμεσά τους και ο Μάο Τσε-Τουνγκ, που προφανώς διέγινωσε την αξία της και φρόντισε να την εφαρμόσει, τόσο στην περίοδο του θερμού πολέμου -ο Τσιανγκ Κάι Σεκ υπήρξε ένα μόνο από τα θύματά της- όσο και σ' εκείνη του ψυχρού, εναντίον των «ξένων ιμπεριαλιστών».

Ελάχιστη απόδειξη, μια παράγραφος από το βιβλίο του *Επιλεγμένα Έργα*, όπου ο κομμουνιστής ηγέτης σημειώνει - μεταφέροντας σχεδόν αυτούσια τη σκέψη του προγόνου του: «Μερικοί άνθρωποι είναι έξυπνοι στο να γνωρίζουν τον εαυτό τους, αλλά πλίθιοι στο να γνωρίζουν τους αντιπάλους τους. Με κάποιους άλλους συμβαίνει το αντίθετο. Ούτε οι μεν ούτε οι δε θα μπορέσουν ποτέ να μάθουν τους νόμους του πολέμου - πολύ περισσότερο να τους εφαρμόσουν».

«Θα μπορούσαν ποτέ να έχουν εφαρμογή, στο σύγχρονο κόσμο, τακτικές που αναπτύχθηκαν και εφαρμόστηκαν

δυόμισυ χιλιάδες χρόνια πριν;» ίσως αναρωτηθεί ο σύγχρονος αναγνώστης.

Η απάντηση είναι «Ναι!» Γιατί μπορεί τα σπαθιά και τα ακόντια ν' αντικαταστάθηκαν με «έξυπνα» όπλα, αλλά η φιλοσοφία του πολέμου δεν άλλαξε. Όπως δεν άλλαξαν η ηθική και οι κανόνες του. Θα έλεγε μάλιστα κανείς, ότι οι αυτοί οι τελευταίοι βρίσκουν ακόμα πιο πρόσφορο έδαφος στην εποχή μας, καθώς ο πόλεμος –πάντα το ίδιο σκληρός– έχει μεταφερθεί από τα πεδία των μαχών στα πεδία των επιχειρήσεων. Γιατί πώς αλλιώς να εξηγήσει κανείς τις ομοιότητες μεταξύ ενός βιβλίου, αφιερωμένου στην τέχνη του πολέμου, κι ενός άλλου αφιερωμένου στην τέχνη του μανάτζμεντ;

«Εν καιρώ πολέμου, απαιτείται προσαρμοστικότητα και ευελιξία!» γράφει ο Σουν Τσου, το 500 π.Χ.

«Σε περιόδους αναταραχής, το πρόβλημα δεν είναι η αναταραχή, αλλά η δική μας έλλειψη προσαρμοστικότητας και ευελιξίας», γράφει ο Πίτερ Ντράκερ, δυόμισι χιλιάδες χρόνια αργότερα...

«Με την κατάλληλη διάταξη, όλες οι φάλαγγες μπορούν να αποδώσουν τα μέγιστα, ανεξάρτητα από τις όποιες εγγενείς αδυναμίες τους», ισχυρίζεται ο Κινέζος στρατηγός.

«Επιτυχημένη επιχείρηση είναι αυτή που καταφέρνει να εξασφαλίσει σε κάθε εργαζόμενο τη θέση εκείνη που

θα αναδείξει τα δυνατά του σημεία, καθιστώντας αδιάφορα τα αδύνατα», διαβεβαιώνει ο Αμερικανός γκουρού του σύγχρονου μανάτζμεντ.

Να γιατί *Η Τέχνη του Πολέμου* του Σουν Τσου ήταν, είναι και θα είναι επίκαιρη, όσο θα διεξάγονται πόλεμοι και «πόλεμοι» – που σημαίνει, όσο θα υπάρχουν άνθρωποι...

Για τη μετάφραση του έργου του Σουν Τσου στα ελληνικά, χρησιμοποιήσαμε την αγγλική μετάφραση του Samuel B. Griffith και, σε πολύ περιορισμένο βαθμό, εκείνην του James Clavell, θεωρώντας ότι, παρά την κοινή τους αφετηρία, το πόνημα του πρώτου είναι πληρέστερο από εκείνο του δεύτερου.

Το ίδιο ισχύει και για τις υποσημειώσεις, οι οποίες αποτελούν στην πλειοψηφία τους σχόλια μεταγενέστερων Κινέζων μελετητών και τις οποίες συνιστούμε στον φίλο αναγνώστη να διαβάσει. Όχι μόνο αποσαφηνίζουν, αλλά και εμπλουτίζουν το κείμενο – συχνά, κατά τρόπο ιδιαίτερα γλαφυρό.

Καλή ανάγνωση!

ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ¹

Όσοι είναι ανίκανοι να αντιληφθούν τους κινδύνους που συνεπάγεται η χρήση όπλων, είναι εξίσου ανίκανοι να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο οφείλουν να τα χρησιμοποιούν.

Ο Σουν Τσου είπε:

1. Η τέχνη του πολέμου αποτελεί ζήτημα ζωτικής σημασίας για την Πολιτεία. Είναι στην ουσία υπόθεση ζωής και θανάτου, δρόμος που οδηγεί στην ευημερία ή την καταστροφή. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίο να μελετάται σε βάθος.
2. Γι' αυτό, οι εκτιμήσεις σας θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη πέντε βασικούς παράγοντες και να κάνουν σύγκριση των επτά στοιχείων, που κατονομάζονται παρακάτω.
3. Οι πέντε παράγοντες είναι: (1) Ηθική επιρροή. (2) Καιρός. (3) Έδαφος. (4) Διοίκηση. (5) Δόγμα.

1. Το κινεζικό ιδεόγραμμα του τίτλου σημαίνει «υπολογισμοί» ή «σχέδια». Ο Griffith, ωστόσο, επιλέγει για την αγγλική μετάφραση τον όρο *Εκτίμηση της κατάστασης*.

4. Με τον όρο ηθική επιρροή, εννοώ αυτό που κάνει τους ανθρώπους να είναι σε αρμονία με τους ηγέτες τους, εις τρόπον ώστε να τους ακολουθούν στη ζωή και το θάνατο, χωρίς να δειλιάζουν μπροστά σε οποιοδήποτε κίνδυνο.
5. Με τον όρο καιρός, εννοώ την επίδραση των φυσικών φαινομένων -του κρύου και της ζέστης, του χειμώνα και του καλοκαιριού, της νύχτας και της ημέρας- στη διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων.
6. Με τον όρο έδαφος, εννοώ τις αποστάσεις, το εάν το έδαφος διασχίζεται εύκολα ή δύσκολα, εάν είναι ανοιχτό ή έχει στενά περάσματα, και το πόσες πιθανότητες προσφέρει για ζωή ή για θάνατο.
7. Με τον όρο διοίκηση, εννοώ τις αρετές του στρατηγού, που είναι η σοφία, η ειλικρίνεια, η ανθρωπιά, το θάρρος και η αυστηρότητα.
8. Με το όρο δόγμα, εννοώ την οργάνωση, τον έλεγχο, την τοποθέτηση των κατάλληλων αξιωματικών στις κατάλληλες βαθμίδες της στρατιωτικής ιεραρχίας, την εξασφάλιση οδών ανεφοδιασμού, και την προμήθεια του στρατού με είδη πρώτης ανάγκης.
9. Δεν υπάρχει στρατηγός που να μην έχει ακούσει γι'

- αυτούς τους πέντε παράγοντες. Όσοι τους σέβονται, νικούν. Όσοι τους αγνοούν, ηττώνται.
10. Γι' αυτό, όταν καταστρώνετε σχέδια, φροντίζετε να συγκρίνετε τα παρακάτω στοιχεία και να τα αξιολογήσετε με τη μέγιστη δυνατή προσοχή.
 11. Εάν μου πείτε ποιος ηγεμόνας διαθέτει ηθική επιρροή, ποιος είναι ο πιο ικανός, ποιου ο στρατός έχει το συγκριτικό πλεονέκτημα στη φύση και το έδαφος, ποιου οι εντολές και οι οδηγίες εκτελούνται καλύτερα, ποιος στρατός είναι ισχυρότερος.
 12. Ποιος διαθέτει καλύτερα εκπαιδευμένους αξιωματικούς και άντρες.
 13. Και ποιος χρησιμοποιεί την ανταρτοική και την τιμωρία με τον πιο φωτισμένο τρόπο.
 14. Θα μπορέσω να προβλέψω ποια πλευρά θα νικήσει και ποια θα ηττηθεί.
 15. Εάν την ηγεσία αναλάβει ένας στρατηγός που υιοθετεί τη στρατηγική μου, είναι βέβαιο ότι θα νικήσει. Κρατήστε τον! Εάν την αναλάβει ένας που αρνείται να την ακολουθήσει, είναι βέβαιο ότι θα ηττηθεί. Αποπέμψτε τον!

16. Έχοντας υιοθετήσει τη στρατηγική μου, ο στρατηγός οφείλει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις, που θα συμβάλλουν στην αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων που αυτή προσφέρει. Λέγοντας «προϋποθέσεις» εννοώ ότι θα πρέπει να ενεργήσει σύμφωνα με το τι είναι επωφελές κι έτσι να ελέγξει την ισορροπία της όλης επιχείρησης.
17. Κάθε πόλεμος βασίζεται στην παραπλάνηση.
18. Ως εκ τούτου, όταν είστε ικανοί, δείξτε ανικανότητα. Όταν είστε δραστήριοι, δείξτε αδράνεια.
19. Όταν είστε κοντά, κάντε να φαίνεται ότι είστε μακριά. Όταν είστε μακριά, κάντε να φαίνεται ότι είστε κοντά.
20. Προσφέρετε στον εχθρό ένα δέλεαρ, για να τον προσελκύσετε. Προσποιηθείτε αταξία και χτυπήστε τον.
21. Όταν ο εχθρός ανασυντάσσεται, ετοιμαστείτε για επίθεση. Όταν είναι ισχυρός, φροντίστε να τον αποφύγετε.
22. Εκνευρίστε το στρατηγό του και προκαλέστε του σύγχυση.
23. Προσποιηθείτε κατωτερότητα και ενθαρρύνετε την αλαζονεία του.

24. Κρατήστε τον υπό πίεση και εξουθενώστε τον.
25. Όταν ο εχθρός είναι ενωμένος, διαιρέστε τον.
26. Επιτεθείτε εκεί όπου είναι ανέτοιμος. Κάντε έφοδο όταν δεν το περιμένει.
27. Αυτά είναι τα κλειδιά της επιτυχίας, για κείνον που χαράζει τη στρατηγική. Δεν είναι δυνατόν να συζητηθούν εκ των προτέρων.
28. Τώρα, εάν οι εκτιμήσεις που έχουν γίνει, πριν από την έναρξη των εχθροπραξιών, προβλέπουν νίκη, αυτό οφείλεται στο ότι οι υπολογισμοί δείχνουν πως η δύναμη κάποιου είναι ανώτερη από εκείνη του εχθρού του. Εάν προβλέπουν ήττα, αυτό οφείλεται στο ότι οι υπολογισμοί δείχνουν πως ο πρώτος είναι κατώτερος. Με πολλούς υπολογισμούς, μπορεί κανείς να νικήσει. Με λίγους, δεν μπορεί. Πόσο λιγότερες πιθανότητες να νικήσει έχει εκείνος που δεν κάνει καθόλου υπολογισμούς! Με βάση τα παραπάνω, εξετάζω την κατάσταση και συνάγω σαφή συμπεράσματα ως προς την έκβαση του αγώνα.

ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Αποκορύφωμα της στρατηγικής ικανότητας είναι να υποτάξεις τον εχθρό χωρίς να δώσεις μάχη.

Ο Σουν Τσου είπε:

1. Γενικά, οι πολεμικές επιχειρήσεις απαιτούν χίλια γρήγορα τέθριππα άρματα, χίλιες τέθριππες άμαξες καλυμμένες με δέρμα και εκατό χιλιάδες οπλισμένους άντρες.
2. Όταν οι προμήθειες μεταφέρονται σε απόσταση χιλίων λι, τα ποσά που θα δαπανηθούν σε άρματα μάχης και λοιπό εξοπλισμό, στην ψυχαγωγία συμβούλων και επισκεπτών², καθώς και για την αγορά διαφόρων υλικών, όπως κόλλα και βαφές, θα ανέλθουν σε χίλια χρυσά³ νομίσματα ημερησίως. Μετά την εξασφάλιση αυτού του ποσού, εκατό χιλιάδες άντρες μπορούν να κληθούν στα όπλα.
3. Η νίκη είναι ο βασικός στόχος κάθε πολέμου. Εάν αυ-

2. Σύμφωνα με τα έθιμα της εποχής, η ηγεσία του στρατεύματος δεχόταν συχνά επισκέψεις υποτελών αρχόντων από τις γύρω περιοχές.

3. Ο Σουν Τσου χρησιμοποιεί ένα ιδεόγραμμα που σημαίνει “μεταλλικό νόμισμα”, είναι ωστόσο γνωστό ότι η κοπή χρυσών νομισμάτων στο Τσου είχε ξεκινήσει ήδη από το 400 π.Χ.

τή καθυστερήσει πολύ, τα όπλα στομώνουν και το πηθικό πέφτει. Όταν τα στρατεύματα επιτίθενται σε πόλεις, η ισχύς τους θα εξασθενήσει.

4. Όταν ο στρατός επιδίδεται σε παρατεταμένες εκστρατείες, οι πόροι της Πολιτείας δεν θα επαρκέσουν.
5. Όταν τα όπλα σας είναι αδρανή και ο ζήλος μειωμένος, όταν η δύναμη έχει εξαντληθεί και το χρήμα ξοδευτεί, οι γειτονικοί ηγεμόνες θα επωφεληθούν από την κατάσταση σας για να δράσουν. Και ακόμη κι αν έχετε σοφούς συμβούλους, κανείς τους δεν θα μπορέσει να καταστρώσει ικανοποιητικά σχέδια για το μέλλον.
6. Έτσι, ενώ έχουμε ακούσει για απερίσκεπτη βιασύνη στον πόλεμο, έξυπνη στρατιωτική επιχείρηση, που να παρατάθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα, δεν έχουμε ακόμα δει.
7. Γιατί δεν υπήρξε ποτέ παρατεταμένος πόλεμος, από τον οποίο να ωφελήθηκε μια χώρα.
8. Ως εκ τούτου, όσοι είναι ανίκανοι να αντιληφθούν τους κινδύνους που συνεπάγεται η χρήση όπλων, είναι εξίσου ανίκανοι να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να το κάνουν.

9. Όσοι έχουν πείρα στην προετοιμασία ενός πολέμου, δεν χρειάζεται να προβούν σε δεύτερη, συμπληρωματική επιστράτευση, ούτε σε περισσότερους από έναν εφοδιασμούς.
10. Μεταφέρουν εφόδια απ' την πατρική γη και βασίζονται στον εχθρό για τις υπόλοιπες προμήθειες. Έτσι, ο στρατός έχει άφθονη τροφή.
11. Όταν μια χώρα περιέρχεται σε ένδεια λόγω στρατιωτικών επιχειρήσεων, αυτό οφείλεται στη μεταφορά προμηθειών από μακρινές αποστάσεις. Η συντήρηση ενός στρατού, όταν αυτός βρίσκεται μακριά, κάνει το λαό φτωχότερο.
12. Εκεί που βρίσκεται ο στρατός, οι τιμές των αγαθών είναι υψηλές. Όταν οι τιμές ανεβαίνουν, ο πλούτος του λαού εξανεμίζεται. Όταν ο πλούτος εξανεμίζεται, οι χωρικοί υποχρεώνονται να καταβάλουν έκτακτες εισφορές⁴.
13. Έτσι, με μειωμένη δύναμη και εξαντλημένους πόρους, τα νοικοκυριά στις κεντρικές πεδιάδες θα περιέλθουν σε απόλυτη ένδεια και τα επτά δέκατα του πλούτους τους θα εξανεμιστούν.

14. Όσο για τις κυβερνητικές δαπάνες -τις οφειλόμενες σε σπασμένα άρματα, εξαντλημένα άλογα, πανοπλίες και κράνη, τόξα και καταπέλτες, δόρατα και ασπίδες, ζώα και άμαξες για τη μεταφορά φορτίων- θα πρέπει να υπολογίζονται στο εξήντα τοις εκατό των συνολικών.
15. Ως εκ τούτου, ο σοφός στρατηγός φροντίζει να τρέφεται ο στρατός του δαπάναις του εχθρού, δεδομένου ότι κάθε φορτίο προμηθειών που αποσπά από τον εχθρό, ισοδυναμεί με είκοσι δικά του και εκατό φορτία με ζωτροφές του εχθρού, με δυο χιλιάδες δικά του.
16. Ο λόγος που ένα στράτευμα επιδίδεται στη σφαγή των αντιπάλων είναι η οργή.
17. Αρπάζουν λάφυρα από τον εχθρό, επειδή επιθυμούν τον πλούτο.
18. Γι' αυτό, όταν σε μια αρματομαχία αιχμαλωτιστούν περισσότερα από δέκα άρματα, ανταμείψτε εκείνους που κατάφεραν να κυριέψουν το πρώτο. Αντικαταστήστε τις σημαίες και τα εμβλήματα του εχθρού με δικά σας, ανακατέψτε τα κυριευμένα άρματα με τα δικά σας και ιππεύστε τα.

4. Εισφορές σε χρήμα (φόρος) ή σε άλλο είδος (ζώα, σιτηρά κ.λπ.).

19. Μεταχειριστείτε καλά και φροντίστε τους αιχμαλώτους⁵.
20. Αυτό σημαίνει «να κερδίζεις μια μάχη και να γίνεσαι πιο δυνατός».
21. Αυτό, λοιπόν, που είναι πρωταρχικής σημασίας στον πόλεμο είναι η νίκη, όχι οι παρατεταμένες επιχειρήσεις. Και γι' αυτό, ο στρατηγός που καταλαβαίνει τον πόλεμο καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την τύχη του λαού και παρεμβαίνει στο πεπρωμένο του έθνους.

5. Τσανγκ Γιου: «Όλοι οι αιχμάλωτοι θα πρέπει ν' αντιμετωπίζονται με μεγαλοψυχία και ειλικρίνεια, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν αργότερα».

ΕΠΙΘΕΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Όταν γνωρίζεις καλά τον εχθρό και γνωρίζεις και τον εαυτό σου καλά, μπορείς να δώσεις εκατό μάχες και να κερδίσεις και τις εκατό.

Ο Σουν Τσου είπε:

1. Γενικά στον πόλεμο, η μεγαλύτερη νίκη είναι να κυριεύσεις μια πολιτεία άθικτη. Το να την καταστρέψεις κατά την κατάληψη, κάνει τη νίκη σου μισή.
 2. Το να αιχμαλωτίσεις το στρατό του εχθρού είναι καλύτερο από το να τον καταστρέψεις. Το να συλλάβεις αιχμαλώτους όλους τους άντρες ενός τάγματος, ενός λόχου ή ενός ουλαμού είναι καλύτερο από το να τους εξολοθρεύσεις.
 3. Γιατί το αποκορύφωμα της στρατηγικής ικανότητας δεν είναι να δώσεις εκατό μάχες και να κερδίσεις και τις εκατό. Αποκορύφωμα είναι να υποτάξεις τον εχθρό, χωρίς να δώσεις ούτε μία μάχη⁶.
 4. Επομένως, εκείνο που έχει πρωταρχική σημασία στον
-
6. Τσάι Λιν: «Ο Μεγάλος Δούκας είπε: "Εκείνος που αγωνίζεται για τη νίκη με γυμνά ξίφη δεν είναι καλός στρατηγός"».

- πόλεμο, είναι να επιτεθείς στην ίδια τη στρατηγική του εχθρού.
5. Το δεύτερο καλύτερο είναι να διασπάσεις τις συμμαχίες του.
 6. Το τρίτο καλύτερο είναι να επιτεθείς στο στρατό του.
 7. Η χειρότερη τακτική είναι να επιτεθείς εναντίον πόλεων. Μην επιτίθεσαι σε πόλεις, παρά μόνον όταν αυτό είναι αναπόφευκτο.
 8. Η προετοιμασία θωρακισμένων αμαξών, όπλων και εφοδίων, απαιτεί τουλάχιστον τρεις μήνες. Για τη δημιουργία προχωμάτων, θα απαιτηθούν άλλοι τρεις μήνες.
 9. Εάν ο στρατηγός είναι ανίκανος να ελέγξει την ανυπομονησία του και διατάξει τα στρατεύματά του να σκαρφώσουν στα τείχη σαν μυρμήγκια, το ένα τρίτο των αντρών θα σκοτωθεί, χωρίς να πέσει η πόλη. Τέτοιες είναι οι απώλειες σε παρόμοιες περιπτώσεις.
 10. Ως εκ τούτου, οι ικανοί στρατηγοί υποτάσσουν τον εχθρικό στρατό, χωρίς να δώσουν μάχη. Κυριεύουν τις πόλεις του χωρίς να εξαπολύσουν επίθεση και ανατρέπουν τους ηγερμένες του χωρίς παρατεταμένες επιχειρήσεις.

11. Στόχος είναι να περιέλθουν άθικτα στην εξουσία σας όλα όσα σκεπάζει ο ουρανός. Έτσι, ούτε τα στρατεύματά σας θα καταπονηθούν και τα οφέλη σας θα μεγιστοποιηθούν. Αυτή είναι η τέχνη της επιθετικής στρατηγικής.
12. Η τέχνη, εξάλλου, της χρήσης στρατευμάτων βασίζεται στα εξής: Εάν η αναλογία μεταξύ των δικών σας δυνάμεων και εκείνων του εχθρού είναι δέκα προς ένα, κυκλώστε τον.
13. Εάν πέντε προς ένα, επιτεθείτε του.
14. Εάν δύο προς ένα, διαιρέστε τον.
15. Εάν οι στρατοί σας είναι αριθμητικά ισοδύναμοι, μπορείτε να συμπλακείτε⁷.
16. Εάν είστε εσείς ο αριθμητικά ασθενέστερος, μη διστάσετε να οπισθοχωρήσετε.
17. Εάν, πάλι, είστε ασθενέστερος από κάθε άποψη, μη διστάσετε να εγκαταλείψετε το πεδίο της μάχης. Γιατί μια δύναμη που μειονεκτεί σε όλους τους τομείς, αποτελεί εύκολη λεία για τον πιο ισχυρό.

7. Χο Γεν-χοι: «Κάτω από παρόμοιες συνθήκες, μόνον ο ικανός στρατηγός μπορεί να νικήσει».

18. Ο στρατηγός είναι ο προστάτης της Πολιτείας. Εάν η προστασία αυτή αγκαλιάζει τα πάντα, η Πολιτεία θα είναι σίγουρα δυνατή. Εάν είναι ελλιπής, η Πολιτεία θα είναι σίγουρα αδύναμη.
19. Υπάρχουν τρεις τρόποι για να βλάψει ένας ηγεμόνας το στρατό του:
20. Όταν διατάζει προέλαση, αγνοώντας ότι ο στρατός δεν πρέπει να προελάσει, ή όταν διατάζει οπισθοχώρηση, αγνοώντας ότι ο στρατός δεν πρέπει να οπισθοχωρήσει. Αυτό προκαλεί «πεδίκλωμα του στρατεύματος»⁸.
21. Όταν, χωρίς να έχει στρατιωτικές γνώσεις, συμμετέχει στη διοίκηση του στρατού. Αυτό προκαλεί μεγάλη σύγχυση στους αξιωματικούς⁹.
22. Όταν, αγνοώντας τη στρατιωτική ιεραρχία, προβαίνει σε καταμερισμό ευθυνών. Αυτό γεννά αμφιβολίες στο μυαλό των αξιωματικών.
23. Όταν στο στράτευμα επικρατεί σύγχυση και καχυπο-

8. Τσία Λιν: «... Η διαταγή για προέλαση ή οπισθοχώρηση δίνεται αποκλειστικά από το στρατηγό και είναι συνάρτηση των συνθηκών που επικρατούν στο πεδίο της μάχης. Δεν υπάρχει τίποτα χειρότερο από τις εντολές που δίνει ο ηγεμόνας από το παλάτι του».

9. Τσάο Τσάο: «Ένας στρατός δεν διοικείται σύμφωνα με τους κανόνες εθιμοτυπίας».

- φία, οι γειτονικοί ηγεμόνες επωφελούνται για να προκαλέσουν προβλήματα. Αυτό εννοούμε όταν λέμε: «Η σύγχυση σε ένα στράτευμα προετοιμάζει τη νίκη ενός άλλου».
24. Υπάρχουν, τώρα, πέντε περιπτώσεις, κατά τις οποίες η νίκη μπορεί να προβλεφθεί:
25. Αυτός που καταλαβαίνει πότε μπορεί να δώσει μάχη και πότε δεν μπορεί, θα νικήσει.
26. Αυτός που ξέρει να χρησιμοποιεί, εξίσου καλά, μεγάλες και μικρές δυνάμεις, θα νικήσει¹⁰.
27. Αυτός του οποίου το στράτευμα είναι ενωμένο και έχει κοινούς στόχους, θα νικήσει.
28. Αυτός που είναι σώφρων και τελεί εν αναμονή ενός εχθρού που δεν είναι, θα νικήσει.
29. Αυτός του οποίου οι στρατηγοί είναι ικανοί και δεν δέχονται τις παρεμβάσεις του ηγεμόνα, θα νικήσει.
10. Του Γιου: «Στον πόλεμο υπάρχουν περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι πολλοί δεν μπορούν να επιτεθούν στους λίγους, και άλλες, που οι αδύνατοι μπορούν να επιβληθούν στους ισχυρούς. Όποιος μπορεί να χειριστεί παρόμοιες καταστάσεις, αναδεικνύεται νικητής».

30. Είναι από αυτά τα πέντε κομβικά σημεία, που περνάει ο δρόμος για τη νίκη.
31. Γι' αυτό λέω: «Όταν γνωρίζεις τον εχθρό και τον εαυτό σου, μπορείς να δώσεις εκατό μάχες με ασφάλεια.
32. Όταν δεν γνωρίζεις τον εχθρό, αλλά γνωρίζεις τον εαυτό σου, έχεις ίσες πιθανότητες να νικήσεις και να ηττηθείς.
33. Εάν δεν γνωρίζεις ούτε τον εχθρό ούτε τον εαυτό σου, να είσαι βέβαιος ότι σε κάθε μάχη θα βρισκεσαι εκτεθειμένος στον κίνδυνο»¹¹.

11. Λι Τσουάν: «Αυτού του είδους οι άνθρωποι αποκαλούνται "τρελοί ληστές". Τι άλλο μπορούν να περιμένουν εκτός από την ήττα;».

ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ¹²

Εκείνος που προσαρμόζει την τακτική του ανάλογα με την κατάσταση του εχθρού, μπορεί να θεωρηθεί εμπνευσμένος.

Ο Σουν Τσου είπε:

1. Παλιά, οι ικανοί πολεμιστές πρώτα καθιστούσαν τον εαυτό τους άπτητο και, στη συνέχεια, περίμεναν τη στιγμή που ο εχθρός θα ήταν περισσότερο ευάλωτος.
2. Το άπτητο ενός πολεμιστή εξαρτάται από τον ίδιο. Το ευάλωτο ενός εχθρού εξαρτάται από τον εχθρό.
3. Αυτό σημαίνει ότι οι καλοί πολεμιστές μπορούν να κάνουν τον εαυτό τους άπτητο, αλλά δεν μπορούν να κάνουν έναν εχθρό οπωσδήποτε τρωτό¹³.
4. Γι' αυτό, λέγεται ότι μπορεί κάποιος να ξέρει πώς να νικήσει, αλλά αυτό δεν σημαίνει και ότι μπορεί σίγουρα να το κάνει.

12. Το αντίστοιχο κινεζικό ιδεόγραμμα σημαίνει «σχήμα» ή «εμφάνιση» και, κατά μία στενότερη έννοια, «διάταξη» ή «σχηματισμός». Όπως γίνεται φανερό από το κείμενο, ο χαρακτήρας παραπέμπει σε περισσότερα από μια απλή φυσική διάταξη.

13. Μεί Γιάο-τσεν: «Αυτό που εξαρτάται από μένα μπορώ να το κάνω. Αυτό που εξαρτάται από τον εχθρό δεν μπορεί να είναι βέβαιο».

5. Το άπτητο είναι θέμα άμυνας. Η δυνατότητα νίκης είναι θέμα επίθεσης.
6. Αμύνεται κάποιος όταν οι δυνάμεις του είναι ανεπαρκείς. Επιτίθεται όταν οι δυνάμεις του αφθονούν.
7. Οι επιδέξιοι στην άμυνα κρύβουν τους εαυτούς τους κάτω από εννέα στρώματα γης. Οι επιδέξιοι στην επίθεση κινούνται αστραπιαία, σαν να πέφτουν από τον ένατο ουρανό¹⁴. Έτσι, είναι ικανοί να προστατεύσουν τον εαυτό τους και να εξασφαλίσουν μια ολοκληρωτική νίκη.
8. Το να προβλέψεις μια νίκη, που κάθε συνηθισμένος άνθρωπος μπορεί να προβλέψει, δεν αποτελεί το αποκορύφωμα της επιδεξιότητας.
9. Το να θριαμβεύσεις στη μάχη και να θεωρηθείς από όλους «αυθεντία», δεν είναι το αποκορύφωμα της επιτυχίας. Γιατί το να σπκώσεις ένα φθινοπωρινό κουνέλι¹⁵ δεν απαιτεί ιδιαίτερη δύναμη. Το να ξεχωρίσεις τον ήλιο από το φεγγάρι δεν απαιτεί ιδιαίτερη όραση. Το να ακούσεις τη βροντή δεν απαιτεί ιδιαίτερη ακοή¹⁶.

14. Η αντίληψη ότι ο ουρανός και η γη αποτελούνται από «στρώματα» ή «επίπεδα» είναι πολύ παλιά.

15. Στις αρχές του φθινοπώρου, τα κουνέλια είναι εξαιρετικά ελαφριά.

16. Κατά τον Σουν Τσου, το να κερδίζεις μια μάχη από τύχη ή επειδή πολέμους σκληρά, δεν αποτελεί απόδειξη μεγάλης ικανότητας.

10. Τα παλιά χρόνια, αυθεντίες στον πόλεμο θεωρούνταν εκείνοι που νικούσαν τον εχθρό με ευκολία¹⁷.
11. Γι' αυτό και οι νίκες ενός δεξιότεχνου του πολέμου, δεν του εξασφαλίζουν ούτε τη φήμη του σοφού, ούτε τη φήμη του ανδρείου¹⁸.
12. Και τούτο, γιατί κερδίζει τις μάχες, χωρίς ποτέ να σφάλλει. «Χωρίς να σφάλλει» σημαίνει πως ό,τι κάνει συμβάλλει στη νίκη του. Νικά έναν εχθρό που είναι ήδη πτημένος¹⁹.
13. Ο ικανός, λοιπόν, διοικητής καταλαμβάνει μια θέση, στην οποία δεν μπορεί να πτηθεί και δεν αφήνει καμιά ευκαιρία ανεκμετάλλευτη.
14. Έτσι, ένα νικηφόρο στράτευμα κερδίζει τη μάχη πριν από τη μάχη. Αντίθετα, ένα στράτευμα προορισμένο να πτηθεί, δίνει τη μάχη ελπίζοντας πως θα νικήσει.
15. Οι δεξιότεχνες του πολέμου καλλιεργούν το Ταό και σέβονται τους νόμους, γι' αυτό και είναι ικανοί να δια-

17. Νικούσαν τον εχθρό με ευκολία, επειδή είχαν προηγουμένως δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες.

18. Χο Γιεν-τσι: «... Γιατί όταν καταφέρνεις να υποτάξεις τον εχθρό, χωρίς να ματώσεις το σπαθί σου, ποιος θα βρεθεί να σε πει ανδρείο;»

19. Τσεν Χάο: «Στο σχεδιασμό, ποτέ μια άχρηστη κίνηση. Στη στρατηγική, ποτέ ένα άσκοπο βήμα».

μορφώσουν νικηφόρες στρατηγικές²⁰. Οι βασικές, τώρα, παράμετροι της τέχνης του πολέμου, είναι: Πρώτον, οι μετρήσεις του χώρου. Δεύτερον, η εκτίμηση των ποσοτήτων. Τρίτον, οι υπολογισμοί. Τέταρτον, οι συγκρίσεις. Και πέμπτον, οι πιθανότητες νίκης.

16. Οι μετρήσεις του χώρου απορρέουν από τη γη.
17. Οι ποσότητες απορρέουν από τη μέτρηση, οι αριθμοί από τις ποσότητες, οι συγκρίσεις από τους αριθμούς, και η νίκη από τις συγκρίσεις²¹.
18. Έτσι, στη ζυγαριά του πολέμου, το νικηφόρο στράτευμα ζυγίζει εκατό καντάρια. Το ηττημένο, ούτε καν έναν κόκκο σιταριού.
19. Είναι χάρη στη διάταξη που ένας νικηφόρος στρατη-

20. Του Μου: «Το Ταό είναι ο δρόμος της ανθρωπιάς και της δικαιοσύνης. Οι νόμοι είναι οι κανονισμοί και οι θεσμοί. Όσοι διακρίνονται στον πόλεμο, πρώτα καλλιεργούν την ανθρωπιά τους, το αίσθημα δικαιοσύνης και το σεβασμό στους κανόνες και τους θεσμούς. Με τον τρόπο αυτό, κάνουν τις κυβερνήσεις τους αίτιτες».

21. Χο Γιεν-Χσι: «Η “γη” περιλαμβάνει τόσο τις αποστάσεις όσο και την μορφολογία του εδάφους. Η “μέτρηση” είναι ο υπολογισμός. Πριν αποσταλούν κάπου στρατεύματα, γίνονται υπολογισμοί ως προς το βαθμό δυσκολίας που εμφανίζει το εχθρικό έδαφος, την κατάσταση των δρόμων, το έμφυχο και άφυχο δυναμικό του εχθρού και την κατάσταση του ηθικού του. Μόνον αφού γίνουν αυτοί οι υπολογισμοί –και διαπιστωθεί ότι μια επίθεση είναι δυνατή– κινητοποιείται ο πληθυσμός και καλούνται οι μάχημοι στα όπλα».

γός καταφέρνει να κάνει τους ανθρώπους του να πολεμούν, με την ορμητικότητα νερών που απελευθερώνονται ξαφνικά, για να ριχτούν σε αβυσσαλέα βάθη²².

22. Τσανγκ Γιου: «Η φύση των νερών είναι τέτοια που αποφεύγει τα υψώματα και εφορμά στους κάμπους. Όταν σπάσει ένα φράγμα, το νερό ξεχύνεται με ασυγκράτητη ορμή. Να γιατί ένας στρατός πρέπει να μοιάζει με το νερό. Επωφεληθείτε από την έλλειψη ετοιμότητας του εχθρού, επιτεθείτε όταν εκείνος δεν το περιμένει, χτυπήστε τον εκεί όπου η άμυνά του εμφανίζει κενά και, όπως το νερό, κανείς δεν θα μπορέσει να σας αντισταθεί».